

փիլիսոփայութիւնս անարեւոյ՝, Լոնդրայի Ասիական ընկերութեան մասնադարանին գրչան գիրներէն: — Պրակք վկայիցն Նիկոմիդացւոց: — Գրիգորի Սրանչեւագործի՝: — Նիկոլայոսի Միստոնի՝: — Վարք և խրատք հարցն Եղիստացւոց՝: — Սրբոյն Բասիլիոս:

1. Փիլիպպոսի առաք. վկ. որ յերկոտտանիցն էր, և քեռն իւրոյ Մարիամին, և Բարթողոմէոսի, որ մի էր յԵթանտանից: — ՃՃ. Բ. Գ. ԻԴ. ԻԹ:

2. Վրդորի Աքանչեւագործի վարք: — Ճ. Ա. Ոսկեփ. ԺԸ:

3. Նիկողայոսի Հայրապետի վարք: — ՃՃ. Ա. Բ. Գ. Ե. ԻԴ. ԼԳ:

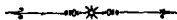
4. Համանուն երկասիրութիւն, կրկին թարգմանութեամբ. ըստ ընտրեւագոյն տպագրուած է 1885 ամին:

սի, զոքաւ յԱմփիլոքեայ՝: — Սրբոյն Անտոնի, ի սկիզբն հինգերորդի դարու՝, — Սրբոյն Պատդայ՝, աշակերտի սրբոյն Անտոնի. — Սիսեոնի սիւնակեցի՝, համանունն հրատարակելոյն յԱստեմանեայ յիւրով Արեւելեան մասեղանարանի. — Եւագրի պոնտացոյ՝ վարք և քաղաքավարութիւն. — Գրիգորի Անձիանձոյ՝, ի սրբոյն Գրիգորէ Եեսարու. — Գրիգորի Լուսաւորչի. — Թակովբայ Մժրեայ. — Ասերայ՝ (Աբղլմեհի) որդոյ Ղեւեայ, և այլն և այլն:

(Շարացարեւի)

5. Բարդի կեսարացոյ վարք, յԵղադիոսէ արքեպիսկոպոսէ կեսարու. — ՃՃ. Ա. Բ. Ե. ԺԶ. ԺԸ. ԻԴ. ԻԵ:

6-10. Հարանց վարք. — 11 Գրիգորի Աստուածարանի վարք. Ասար Բաւերեաց գմբ. — Ճ. Ա. — Աստուածահանդ և մեծ վարդապետն. — Ճ. ԻԸ. 11 Ասերայ. — ՃՃ. Բ. Դ. ԼԳ:

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՇԱՆՏՐԻ ՅԱՐԵՒԵԼՍ

(8bu յ'էլ 160)

իտ

Մեկնումն յԵրեւան. — Գիշերային ձանապարհորդորին. — Հրաշալի տեսիլ Արարատ լեռին. — Երեւան հասնելիս. — Համարաձող Գեորգեան մեր նոր ընկերք. — Սարդարաց պալատը. — Վառաձափողոցին մզկիկրը:

24 Յունիս. — Արեւմտից ժամանակ պիտի մեկնինք այսօր դէպ յԵրեւան. ցերեկուան տաքէն ու մթիններէն չնեղուելու համար՝ կ'ուզենք գիշերը ձանապարհորդել: Հարիւր յոսան վերստ նստից կայ այս երկու քաղաքաց մէջ, զոր մի անգամով կը փափաքեմք կտրել անցնիլ. և այս խորհրդով վարձեցինք եռաձի կառք գմբջ տանելու, և քառաձի սայլ մը մեր բռններու համար:

Մեր ընտիր ասպնջականաց հրաժեշտի քաբէր տալէն ետք՝ կառք կը նստինք, երեկոյեան ժամը վեցին, հետեւնիս երկու լափաք կառքին ալ ու ձախ կողմանէ մեզ ընկերելու, գլխէն մինչև ոտունին. սպիտակազ-

գեսաք. ձիերնուն զուլններն ալ ու բովանդակ մարմինը կարմրագոյն պաստառով մը ծածկուած, որպէս զի տաքէն ու շանձաններէ չնեղուին: Կ'անցնինք հողաբլուրներով ու բլրակներով լի ընդարձակ դարձ մը:

Արեւմտեան կողմը՝ կը խոնարհի արեգակն ի թիկանց Այրարատայ: Փանի մը վայրկենի համար՝ այդ հսկայ լեռը կարծես թէ պայծառագեղ ծիրանի պատմունձանով մը ծածկուած է, և ժամը եօթնին զեռ եւս իր ամէն պայծառութեամբ կը փայլի լեռան գագաթանց վրայ, իբրու վերջին հրաւէլը մը մարդկային խորհրդածութեանց, ու մէկէն կ'անհետանայ, իրարու բոլորովին աննման լուսե-

զէն հետոցը նշաններն ձգելով ետեէն, որոնց մէջ կը պարտուի ու հրաշափառագոյն գեղ և պայծառութիւն մ'աւ կ'առնու առտուածաշնչի այդ նուիրական թեւը: Աւելի յաղթ ու անշարժական կը լծուի մեզ այն ժամուն՝ աշխարհի այդ սահմանն. աչքով կը նկատենք ու նոր կողիցը վրայ տարածուած անոյշ լուսոյ գծեր, ու գագաթը ամենամալքուր սպիտակութիւն կը լուսնայ, ուր աւանդութիւն՝ նոյեան տապանին կայանը կը ցուցնէ: Խիստ լաւ կը հասկըցուի թէ ինչպէս այս դարմանալի կոյտը՝ որ հարթ դաշտի մը մէջ յանկարծակի հինգ հազար մետր վեր կը բարձրանայ օդոյ մէջ, ամէն ժամանակ իր մեծ հիացողներն ու նեցած է՝ իբրու աննկուն արհաւիրք մը նկատելով Փայն: Հայերը անկախելի և անհնարին կը համարին Արարատոյ գագաթին վրայ ելնելը. և կ'ըսեն թէ միայն վայրենի խոյք ստուընուն հետքը կրնան ձգել այդ մարդու անմատչելի բարձանց ձեան վրայ:

Երբվարք արագաբար կը սուրան առաջ տանելով կառքերնիս, և մենք նոյն պահուն այդ եղական տեսարանն նկատելու բարեբաւ, տուրքուն ունինք, որոյ գիմաց լաւագոյն կը զգանք ինքզինքնիս՝ երբ երախդագէտ սրտիւ և հոգեով կը սլանան միտք առ արարիչն և ստեղծող ամէն հրաշալիաց:

Կայանէ կայան՝ չափաբք և երիվարք կը փոխուին. անլուսին՝ րայց պայծառ գիւեր մը կ'անցնենք մրափելով: Առատտան երեքին կը հաննինք ի Պաշտօնալէն, զոր կը գուշակենք յանակնկալ յարձակմանէ նոյն գեղին համբաւեալ մեծեղաց անգութ և սուր խայթուածքէն: Արոց անգամ անհանդուրժելի են այդ խայթք, այնպէս որ գիշերուն մթութեան մէջ կը խոտորին սուրալով համբուն ուղղութեանը հակառակ ընդարձակութեան մէջ:

Առատտան ժամը չորսուկիսուն՝ արշալույսը կը սկսի սպիտակացնել գիւրին և զգալորէս, ու վեցին կը մտնենք Սատարակ գիւղը, ուր իսկոյն գետին կ'իջնեմ ոտուրներուս թմրածութիւնը ոգեւորելու, և թէյ մը առնելով՝ վրայէս փոխները թօթափելու, որոնք թանձութեանը տակ գրեթէ կորսուածի պէս են:

25 Յունիս. Ի Սադարակէ մինչ ի Դավալու հողակրաց բազմութեան կը հանդիպինք, որոնք ճամբաները կը շփեն և պէտք տեսնուած նորոգութիւնը կ'ընեն: Վերջին գիւղին շրջակայքը՝ մանուշակ հիւրիկ ծաղկող դաշտին երեսը ծածկուած է:

Վայարանին գլխաւորը չուգեր մեզի ձի տալ, պատճառելով թէ թղթատարին հասնելուն պէտք է սպասէ՝ առաջին իրաւունքն

իրենը ըլլալով: Որպէս զի այս անպանմամբ օգտուինք, պտոյտ մը կ'ընենք գիւղին չորս կողմը, ուր բազմաթիւ բոյնք են արազիլ թռչնոյ, այրելի նիւթոց բարձանց վրայ դրուած, և մեծապէս հետաքննելի տեսող բովանդակ Հայաստանի մէջ յարգի են արազիլք. գրեթէ ամէն տուններու վրայ բոյնքն են դրած են. և շատ են այս երկայնստն պանդխտներու վրայ յօրինուած ժողովրդական քերթուածք: Ահաւասիկ անոնցմէ մին, զոր թարգմաններ է Հ. Ալիշան:

Արագիլ, բարով եկիր,
Դուն արագիլ, բարով եկիր.
Ըմե գարնան նշան բերի,
Դու մեր սըրտիկ զըւարթ արի:
Արագիլ, մեզ իջիր,
Դուն արագիլ, մեր տուն իջիր,
Մեր խացի ծառին բունի,
Դու մեր սիրուն:

Արագիլ քի գանգալտիմ,
Հայ արագիլ, քի գանգալտիմ.
Իմ հազար ցաւերս ասիմ

Սըրտիս ցաւեր, հազար ցաւ...
Դենեք նաւս բնագրին մէջ դրուած
գաղղիներէն թարգմանութիւնը.

Bienvenue à toi, cicogne,
Toi, la cicogne bienvenue!
Tu nous a apporté le signe du printemps,
Tu as rendu la gaieté à notre cœur.
Descends, ô cicogne, sur notre toit,
Fais ton nid sur notre frêne,
Toi, notre amie chérie.
Cicogne, je me plains à toi;
Oui, ô cicogne, je me plains. à toi,
Je veux te dire mes mille ennuis,
Les mille chagrins de mon cœur, etc.

Ձերմաշափը ստուերի մէջ քառասուն տարեան կը ցուցնէ. արդէն քանի մը օրուընէ ի վեր այդ է օդին բարեխառնութիւնը որոյ մէջ գտնուելու հարկին մէջ ենք: Կիզող ու այրող արեգակնայն մը անդրադարձութիւնը հոգոյն վրայ այնչափ սաստիկ է որ մեր աչքերը չեն կրնար գլխանալ. կը բռնադաւաւենք գառնայ ի կայարանն և սպասել թըղթատարին, որ վերջապէս կը հասնի ազատել զմեզ այդ անսանելի սպառնելէ:

Երկու ժամէն ետքը կառքերնիս կը հասցնէ զմեզ ի հանգոյցն Փամբարուի, որոյ բունակիք, թաթար և Ասորիք, քի մը աւելի կրթուած կը թուին: Կայարանի գլխաւոր պաշտօնէին սպառնալով որ հոն դրուած բոլորը գրեթէ մէջ իրեն զէմ գանգաւանիս կը

նշանակեմք, կը յաղողինք ինչուան Երեւան երթալու համար պէտք եղած երկվարծերն առնուլ:

Գամարուէ մինչեւ այս վերջին քաղաք, գեղեցիկ է հանապարհը, չըլապատեալ հաւաքաւ մշակութեամբ ծխախոտի, ըրնձոյ, բամբակի և այգեաց: Գիւղերն բոլոր բարեգաւած վիճակի մէջ, և ուրիշ տեղ մը չհանդիպեցայ այս ճամբուն վրայ տեսնուած գործունէութեան մեծ շարժման. անթիւ սայլեր և անհամար կարուանք կը յառաջեն դէպ յերեւան:

Քիչ ետքը կը նկատեմ պարսկական հին քաղաքին աճողութեան կոյտը, ուր կը բարձրանան բարձր մետրաք և ամենազեղեցիկ յարճապակզը զարդարուն գմբէթը: Երեկոյեան ժամը վեցին՝ քաղաքն ներս կը մտնենք: Հին թաղը՝ Չանգի. գետոյն ափանց վրայ՝ նկարագեղ կը ներկայանայ ալքիս, և կառքերնիս քիչ մ'ալ անդին յառաջիկէն ետքը՝ Լոնդոնի հիպոստոսի ղէմ կանդ կ'առնու, որ միակ օրինակուն և ընտիրն է ի քաղաքին: Կարգէ դուրս է յոգնաւորութիւնին և բաշած նեղութիւննիս, բայց քիչ մը հանգիստ ու թեթև արդուգարդ անոնց հետքն անգամ չի թողուր, ու ամեն բան կը մոռցնէ:

26 Յուլիս. — Մեր Յովհաննէս Թարգմանին ճամբայ տալով, որ անբաւականութեամբն ալ անհանդուրժելի եղած էր, ամուսինս ետեւ եղաւ անոր տեղը մէկը գտնելով՝ Արարատ լեռան վրայ ելլելու, որ մեր ճանապարհորդութեան զխաւոր նպատակներէն մէկն էր, կարաւանի մը հարկուտ հանդերձանքն պատրաստել: Երեւանի քաղաքայեալ Շալիքով զօրապետին իր առջի այցելութիւնն ըրաւ, որ արդէն շատոնց մեր այն կողմերէ տեսնելուն տեղեկութիւնն առած էր, և վեժապէս սիրալիր ընդունելութեամբ պատուաւ սիրեց: Իմանալով ամուսնոյս մտածութիւնն ներս ու փափաք, յանձնառու եղաւ ամէն այն կողմերը լուր գրկելու, որպէս զի անոնց զօրծաղորդութիւնն արգելի մը չհանգիպի, ու հրապարակեց որ մեր ի գարձին՝ բանի մը օր ի բն հիւր ըլլանք ի Դարաչիլակ:

Երբ Թարգման մը գտնելու մեծ հոգի և մտածութեան մէջ էինք, և ահա ի իմանանք թէ երևանեցի հայ մը, Համարածու՝ Գեորգեան, եկեր հետերնիս տեսնուիլ կ'ուզէ: Աշխոյժ ու զուարթ երիտասարդ մը, որ ներկայանալուն պէս՝ ընտիր քաղաքներէնով կիմազընէ թէ քանի մը տարի Մոսկէիէ կեցած և լաւ ընդունելութիւն տեսած ըլլալով, կը փափաքի իր կողմանէ օգտակար ըլլալ Գաղղիացոյ մը, ուստի ինքզինքը բոլորովին մեր արամադրութեան ներքեւ կը ձգէ. « Չեմ

Թարգմանն ըլլամ: Կ'ըսէր, և եթէ կը հանդիսուց ընկերս »:

Որչափ անակնկալ, բայց միանգամայն այնչափ զարմանալի չէր առաջարկութիւնս՝ հարուստ երկրագործի մը համար, որ ազատ էր մինչև այգեկից ժամանակ. և վառուած Այրարատայ բարձունքը տեսնելու փափաքով: Թէպէտև ամուսինս գոժաւորութիւն կը ցուցը, ինչ անոր առաջարկն ընդունելու, առ ժամանակ կեայ եռանդեան մը արտայայտութիւն համարելով, բայց պարոն Համարածու՝ Գ. հաստատուն մնաց որոմանք վրայ, և խօսք տուաւ: Մեր այս կարևոր խնդրոյն որոշուելէն ետք, օւրիշ բան չէր մնար՝ բայց եթէ կարաւանը պատրաստել, և քաղաքին տեսնելու արժանաւոր տեղեաց այցելութիւննիս կատարել:

Երեւան, որպէս արտաքին կերպարանք միշտ պարսկական մնացած է, Ռուսահայաստանի կառավարութեան զխաւոր տեղին է, և Երասխայ լեռնադաշտին մէջ երկրորդ մեծ քաղաք: Մեծ է կարեւորութիւնը թէ վաճառականական տեսակիտով և թէ ռազմադիւսական գիրքով: Չեմ ուզեր միւսանգամ անոր նկարագրութիւնն ընել, ինչ որ յայլոց արդէն տրուած է և յանախ:

Թաթարաց բնակարանաց և տուններու ներքին ճոխութեանց շատ տեղ ակնանկուեց, Երեւանի Սարգարաց արքունեաց տեօիլը նոյն տպաւորութիւնը պիտի չընէր վրանիս՝ ինչ որ անոր վրայ առաջին փորձը տեսնող ճանապարհորդաց: Բայց հարկ է և զայն ըսել, թէ պալատին ներքին զարդարանքը շատ հետաքննարկան է, մանաւանդ գիրքով՝ ժայռի մը վրայ, Չանգիի ափանց վրայ, հրաշալիք մը կրնայ համարուիլ: Բաց ի ստորին յարկէն, երկրին հին փոխարքայից արքունեացը մեծ սրահին մէջ ուրիշ բան չի տեսնուիր՝ բայց հայելիք և նկար. ուր մեծամեծ չրէանակներու մէջ առնուած են պատկերք պարսկային նախկին դիւցազանց: Ինչպէս նաև Կատրչախի և Ապպատ-Միրզայի: Ուրիշ պատկերներն ալ կը ներկայացընեն պատերազմիկ արշաւանք և որսորդաց քաջագործութեանց տեսարանք:

Սրահիս սալայադրակին մէջտեղը՝ ճեղմակ մարմարիոնէ աւազան մը կայ, այսօրուան օրս պարսկ և լուս, ուստի երբեմն սարճարաց փառաց ու բարգաւաճ ատենին կը ցայտէր անշուշտ ջինջ ու բարեհամ լուր, ասիական իշխողին հանդը և զուարճութիւն պատահուելով, երբ երկնցած իր բազմոցին վրայ ու ծխափայտ ձեռքը, կը լսէր Չանգիի գեւորն խոխոխելը, և աչքին դիմաց ունէր Արարատայ փառաւոր մեծ փայելութեան տեսարանը:

Սարգսրաց բնակութենէն կ'անցնիք վա-
նասանոցին մէջ կառուցուած մեծ մզկիթը
տեսնելու, որուն մուտքը չղթայով մը փա-
կուած է, և դիմացը բազմաթիւ զուրանի,
համորիչներու և իրենց կրօնիցը պատկանող
նիւթոց վաճառականք: Փանի մը բանի գինը
կը հարցնենք, բայց ժխտական կերպով գը-
լուխին կը շարժեն. չեն ուզեր որ քրիստո-

նէի ձեռք իյնալով անարգուն: Հովանա-
ստուեր ներքին գեղեցիկ գաւիթ մը ունի այս
մզկիթը, ուր չորս անկիւնը անկուած նոյնաթիւ
նոյպետո ծառեր բուսական են ի ծածկել ի-
րենց թանձր շուքով այդ ընդարձակ գաւի-
թը, որուն շրջաբոլորը տղայոց դպրոցներ
շինուած են:

(Շարայարեղի)

ՊԱՄՓՈՒԼԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿ

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

Թարգմանաց համար կը կարդամք՝ թէ երբ
Աստուածաշարուն գրոց թարգմանութեամ համար
սրբոյմ Սահակայ և Մեսրոպայ՝ իւրեմ վարդա-
պետաց յամծմարարականա առ Աստիկոս հայ-
րապետ կը հասնէին ի Կոստանդնուպոլիս, աը-
րումի հրամանաւ կը բացուէին իրենց առջեւը
կայսերական զամծաստմ դռները, ուր կը պա-
հուէին Նաեքեայ կետարացոյ ձեռքով հոծ փո-
խաղրուած Պամփիլեամ ըմտրեպոզմ յոմական
գրագիրը սուրբ Գրոց, որոց վրայէն կատարուե-
ցաւ Օղմ թարգմանաց ձեռքով հայկական ամբը-
մամ թարգմանութիւն:

Հետեւալ հետաքրմական հատուածմ՝ գրեր է
Կոմիթիք հայերէնագէտ, և հրատարակեր բա-
նասիրական հանդիսի մէջ (Journal of Philo-
logy, Կատ. ԽԳ), յորմէ թարգմանարար կը բա-
ղենք հետեւալ տեղեկութիւնները, թէ գրքի տեղ
տեղ ոչ այնչափ ճիշդ է:

Բրիտանական մուսէոնին մէջ՝ Հայկական
գրչագիր մը կայ՝ առաքելական Գործոց և
Թղթոց, Add. 19, 730 թուանշանով, որ այլ
և այլ տեսակիտով՝ մտադրութեան արժանա-
ւոր կարևորութիւն ունի:

Եւ նախ՝ գրութեան ժամանակաւը, որով-
հետեւ գրչագրուած է ի Թորոս դպրէ, ինչպէս
կը տեսնուի ի վերջ Յայտնութեան գրոց դը-
րուած յիշատակարանին մէջ, Հաւանականա-
բար մի և նոյն համանուն անձն է Էլմիածնի
մատենագրանին 149 թիւ Աստուածաշնչի
գրչագրողը. և այս դէպքին է թէ՛ ստոյգ է են:

Թարգմութիւնս, Բրիտանական մուսէոնին գրը
չադիր՝ գրեթէ Փրիտտոսի 1270 թուականին
գրուած կ'ըլլայ: Երբեքստաններող դարու
մէջ գրուած աւետարանը քաղճաթիւ են. սա-
կայն Պրակե, Առաքելական Թուղթք և
Յայտնութեան գիրքը պարունակողներն սա-
կաւաթիւք. պարիսեան աղգային մատենա-
դարանին մէջ կը պահուի՝ օրինակ մը՝ Ներսիսի
Լամբրունցեայ ձեռքով ինքին դարու գրուած?,
զուգահեռական տիւնակներով ի կրկին լեզու,
ի Հայ և ի յոյն: Մի և նոյն Թորոս կ'երեւ-
նայ՝ Սրբոյն Ղազարու մատենագրանին եր-
կու գրչագիր աւետարանաց ընդօրինակողը,
որոնք 1262 և 1274 թուականները կը կրեն:

Բրիտանական մուսէոնի գրչագրին մէջ
Նոր կտակարանի գրոց դասաւորութիւնն ալ՝
մասնաւորութիւն ունի, և յայտնապէս կ'եւ-
րեւնայ թէ գրքին մէջ պէտք էին ամփոփուած
ըլլալ նաեւ չորս աւետարանք. բայց ասոնք
առաջիններէն զատ և իբրու որիշ մասն կազ-
մելով, իսկ մեր առջեւ եղած գրչագրին մէջ
Նոր կտակարանաց միւս գրքերն հետեւալ
կերպով կը դասաւորուին. Ա. Յայտնութիւն. —
Բ. Հանգիստ Յովհաննու. — Գ. Կրկին Թուղ-
թեր Պաւղոսի առ Թեսաղոնիկեցիս. — Դ. Առ
Եբրայեցիս. — Ե. Առ Տիմոթէոս և Փիլիմոն. —
Չ. Գործք առաքելոց. — Է. Կաթողիկէ Թուղ-
թեր. — Ծառալ քոս գործս առաքելոց
գրուած է Նաարկոպոլիս Պաղատի խորագրով
գրուած մը. ապա առաքելոց ցուցակ մը՝ հան-
դերձ համառօտ տեղեկութեամբ ամեն մէ-
կուն վարուց և մահուան:

Երաւոր տղերսը՝ որ տպագրուած է ամեն
Հայ աստուածաշունչ գրոց մէջ, ի գրչագրի